

Muxtar Nəbili
AMEA Fəlsəfə və
Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**
doktorant
muxtar.nebili@mail.ru
http://orcid.org/0009-0003-4435-9085

İDENTİKLİK VƏ DİSKURS

Xülasə

Məqalədə identikliklə diskurs arasındakı münasibətlər və bu baxımdan poliidentiklik, identikliyə poststrukturalist yanaşma, daim qarşılaşdığımız və ilk baxışdan sadə görünən təsadüfi söhbətlə identiklik arasındakı əlaqə, identikliyin müəyyən bir kontekstdə qurulub və qəbul edilməsi, onun sosial konstruksiya kimi əhəmiyyəti, identikliyi ifadə və müzakirə etmək üçün ən vacib simvol sistemi kimi dilin rolu tək məsələlər araşdırılır. Göstərilir ki, müasir dünyada sosial-iqtisadi və siyasi problemlərin kəskinləşdiyi, insan məninin dərin böhran içində olduğu bir vaxtda kimlik anlayışı akademik tədqiqat və müzakirələrdə ön plana çıxmışdır və onun müasir dünyada və eləcə də Azərbaycanda baş verən sosial-iqtisadi və mədəni-siyasi proseslərin dərk edilməsində rolu danılmazdır.

Məqsəd: Kimlik və diskurs anlayışlarının aydınlaşdırılması və onların qarşılıqlı münasibətlərinin müxtəlif aspektlərinin öyrənilməsidir.

Metodologiya: Məqalədə induktiv və deduktiv, analiz və sintez kimi ümumelmi tədqiqat metodlarından, eləcə də sistemli yanaşmadan istifadə etməklə identiklik və diskurs problemlərinin öyrənilməsinin hazırkı vəziyyətinin müəyyən aspektləri öyrənilir, bu sahədə yeni biliklər əldə etmək üçün imkanlar müəyyənləşdirilir.

Elmi yenilik: İnsanın hər biri müxtəlif vaxtlarda daha vacib ola bilən bir neçə identikliyi ola bilər. İdentiklik fərdin səciyyəsi və ya sosial qarşılıqlı təsir nəticəsində yaranan, şüurda və ya xüsusi sosial davranışda təzahür edən, bir şəxsə və ya qrupa bağlı bir fenomen kimi nəzərdən keçirilə bilər. Kim olduğumuzu, başqaları ilə necə münasibət qurduğumuzu və dünya haqqında nə düşündüyümüzü davamlı olaraq araşdırmaq üçün təsadüfi söhbət sosial identikliyimizin müxtəlif aspektlərini müzakirə etmək üçün mühüm linqvistik vasitədir. İdentiklik müəyyən bir kontekstdə qurulur və qəbul edilir.

Açar sözlər: *identiklik, sosial identiklik, diskurs, dil, kontekst*

Giriş

Son onilliklərdə sosial elmlərdə identiklik və ya kimlik probleminə diqqət əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Diskurs təhlili bu tendensiyanı nəzərdən qaçırmayıb. İdentikliklə əlaqəli müxtəlif məsələlərlə bağlı təfərrüata varmadan əvvəl biz ilk öncə anlayışın tərifinə nəzər salaq. Əsas lüğət tərifini axtararkən biz Oksford İngilis dili lüğətinin onlayn versiyasında aşağıdakıları tapırıq: “Hər zaman və hər şəraitdə bir insanın və ya əşyanın eyniliyi; şəxsin və ya əşyanın başqa bir şey deyil, özü olması şərti və ya faktı; fərdilik, kimlik” (23). Paulin Djite identikliyin “insanların kim olduqlarını hiss etmək üçün gündəlik bir söz olduğunu” göstərir və məhz bunun “onların kim olduqları hissi”ni dəqiqləşdirmək üçün başlanğıc nöqtəsi kimi götürülməsinin vacibliyini qeyd edir (10, 6). Baggioni və Kasbarian kimliyin iki - şəxsi və kollektiv növlərini fərqləndirir, onları bir-birilə əlaqələndirən prosesi “identiklik” adlandırır

(2). Əksər diskurs analitik tədqiqatlarda bu kollektiv eynilik əsasən “sosial identiklik” kimi tanınır. Sosial identiklik isə, Duşak tərəfindən müəyyən edildiyi kimi, “insanın sosial qrupa mənsubluğu haqqında bilikdən irəli gələn özünəhərmətinin bir hissəsi və ona əlavə olunan emosional mənadır” (11, 2). Krotskriti qrup üzvlüyünü “...kimliyi bir və ya bir neçə sosial qrupa və ya kateqoriyaya üzvlüyün linqvistik quruluşu kimi müəyyən edir” (18, 111). Geşir və Meyer isə iddia edirlər ki, kimlik anlayışının sosial elmlərdə qəfil populyarlaşması, sadəcə olaraq, kapitalist diskursunun xüsusi mülkiyyəti vurğuladığı Qərb tədqiqatçılarının maraqlarının əksidir və beləliklə, hər bir fərd bir kimlik “sahibi olmalıdır” (15). Beləliklə, identiklik sosial elmlərdə insanların özlərini və başqalarını müəyyən etmək ehtiyacını əks etdirən spesifik mənsubiyyət hissini təsvir etmək üçün istifadə olunan bir anlayışdır.

Poliidentiklik

İnsanın hər biri müxtəlif vaxtlarda daha vacib ola bilən bir neçə identikliyi ola bilər. Məsələn, qadın kimliyi, ana kimliyi, kiminsə partnyoru, ofis işçisi və s. (1) İnsanların öz identikliklərini ifadə etmə üsullarına onların dildən necə istifadə etmələri və insanlarla münasibəti daxildir. Bununla belə, identikliklər təbii deyil. Onlar əsasən diskursun istifadəsi ilə yaradılır. Üstəlik, identiklik sabit bir şey deyil və insanın həyatı boyu dəyişməz qalmır. Bu, insanların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı daim qurulan və yenidən qurulan bir şeydir. Müəyyən identikliyin bir hissəsi də onun digər insanlar tərəfindən tanınması, qəbul edilməsidir. Beləliklə, identiklik ikitərəfli bir konstruksiyadır.

İdentikliyə poststrukturalist yanaşma

Diskurs anlayışına fransız filosofu Mişel Fukonun əsərləri dərinlən təsir göstərmişdir. Fuko iqtisadi münasibətləri hər hansı bir formasiya üçün ilkin hesab edən marksizm təliminə cavab olaraq öz “diskurs” nəzəriyyəsini inkişaf etdirdi. Ortodoksal marksist nöqtəyi-nəzərindən istismara söykənən və bununla da ədalətsiz sayılan iqtisadi münasibətlər (“bazis”) onları doğuran şərtləri qoruyub saxlamağa kömək edən ideoloji etiqad sistemini (“üstqurum”) yaradır. Fuko dualist marksist ideologiyaya gizli “həqiqət”lə ziddiyyət təşkil edə bilən “yanlış şüur” kimi baxışı rədd etdi və ona Jan Fransua Liotard (19) və Jak Derrida (9) kimi digər poststrukturalist yazıçılar kimi baxdı. Onun fikrincə, “həqiqət” anlayışının özü yanlışdır, çünki “həqiqət” dolayısı ilə əslində sadəcə ifadə olan şeyi universallıq səviyyəsinə gətirir. Üstəlik, bu cür iddiaların universallaşdırıcı iddiaları alternativ iddiaları rədd etmək baxımından potensial təzyiq kimi görünür (5). Bunun əvəzinə, Fuko (14) həqiqətin müntəzəm və sisteməlik şəkildə təşkil edilmiş bəyanatlar və sosial təcrübələr məcmusu kimi başa düşdüyü diskursla əlaqəli olduğu fikrini müdafiə etdi. Bu diskursiv formasiyalar öz daxili qaydaları ilə idarə olunur və sosial fərqləri üstələyir. Onlar mürəkkəbdir və obyektlər (yəni psixi xəstəxanalar kimi xüsusi müəssisələr üçün binalar), əlaqələr (yəni “dəli” və “normal” və ya “rasional” arasında bölünmə) və mətnlər (yəni, inzibati formalar və qaydalar) arasında paylanır; onlar həmçinin identiklikdə yazılmış “mövzu mövqeləri”ni tutan agentlər tərəfindən təcəssüm olunur və qüvvəyə minir. Bu nöqtəyi-nəzərdən insanlar heç vaxt iqtisadi istismar və onu müşayiət edən özgələşdirici ideologiya tərəfindən tamamilə “hakimiyyət” və ya “istismar” altında olmurlar. Bunun əvəzinə, onlar diskursun obyektə və agentləridirlər, çünki diskurs onların varlıq, qiymətləndirmə və fəaliyyət formaları vasitəsilə fəaliyyət göstərir. Bu proses Fuko (14) tərəfindən “subyektivləşmə” adlandırılır. Nəticə etibarilə, “hakimiyyətdən” qaçmaq mümkün deyil, çünki “o, həmişə artıq mövcuddur və insanın ona qarşı çıxmağa çalışdığını tam şəkildə təmsil edir” (14, 82). Konseptual olaraq bu o deməkdir ki, “diskurs” termini ideologiya anlayışından daha üstündür, çünki bu cür təhlil hakimiyyətin faktiki mübarizə meydanı kimi diskursda necə həyata keçirildiyindən daha çox diskursun özü vasitəsilə necə həyata keçirildiyi ilə maraqlandır.

İdentikliyin konseptuallaşdırılması və onun spesifik təzahürlərinin öyrənilməsi tədqiqatçıların alternativ baxışlarına məruz qalmışdır. Belə ki, identiklik fərdin səciyyəsi və ya

sosial qarşılıqlı təsir nəticəsində yaranan, şüurda və ya xüsusi sosial davranışda təzahür edən, bir şəxsə və ya qrupa bağlı bir fenomen kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Tarixən identiklik mənlilik anlayışı ilə güclü şəkildə əlaqələndirilib ki, bu hal psixologiyada özünü daha aydın göstərir. Məsələn, identikliyin inkişafı ilə bağlı mühüm araşdırmaların müəllifi psixoloq Erik Erikson onu “həm öz daxilindəki sabit eynilik (özünüidentiklik), həm də bəzi əsas xarakterin başqaları ilə daimi paylaşılması” kimi müəyyən edir (13, 109).

Fərdlə cəmiyyət arasındakı bu dualizmi və fərdin sosial mühitdən mahiyyətləndirilməsi və mücərrədləşməsi fikrini simvolik interaksionist Corc H. Mid də müdafiə edirdi. Bununla belə, identiklik anlayışının tənqidi yalnız son onilliklərdə xüsusilə geniş vüsət almışdır. Belə ki, Antoni Giddens (16) və Ziqmunt Baumanın (4) fikrincə, postmodern həyat qeyri-müəyyənlik, qırılma, fiziki və sosial yerdəyişmə, axın və parçalanma təcrübələri ilə xarakterizə olunur.

Poststrukturalist yanaşmada identikliyə “daimi prosesdə olan bir şey kimi” baxılır (1), bunun dil, daha doğrusu, diskurs vasitəsilə baş verdiyi və ya formalaşması iddia edilir. Burada həmçinin göstərilir ki, insanın özü, kimliyi haqqında “verdiyi” məlumat, əsasən, söhbətin kontekstindən, səbəbindən, məqsədindən və məkanından asılıdır (6). Məsələn, işə düzələrkən sizin insan resursları şöbəsində rəislə görüşünüz məkan, özünüzü təqdim edərək işə yararlı olduğunuzu göstərmək səyiniz isə səbəb və məqsədi, eləcə də intervünün kontekstini ifadə edir. Bəzi hallarda identiklik yalnız müvəqqəti ola bilər və eyni şəkildə diapazon və ya miqyasına, zaman və fiziki məkana görə fərqli ola bilər. *Məsələn, ofis işçisi yeni təyinat olaraq daha yüksək vəzifəyə keçərsə, bu halda yuxarıda sadaladığımız vahidlərdə də həmin şəxslə bağlı zəruri dəyişikliklər baş verəcəkdir.*

Bundan əlavə, identikliyin heç bir aspekti (cinsi, irqi və ya etnik mənsubiyyət) onun digər aspektlərindən (məsələn, sinfi, peşə və s.) azad deyildir. Başqa sözlə, hər bir şəxs müəyyən cinsə, irqə və ya etnosa aid olduğu kimi eyni zamanda müəyyən bir sinfə, peşəyə də mənsubdur.

Bəzi hallarda insanlar müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün aid olduqlarından fərqli identiklik yarada bilərlər. Belə ki, insanların onlayn olaraq yaratdıqları kimlik bəzi hallarda onların oflayn kimliyindən ayrı və fərqli ola bilər dildən və ya vizual cihazlardan istifadə etməklə təqdim edilə bilər. *Məsələn, birisi sosial şəbəkədə yalançı hesab yaratmaqla özünü fərqli birisi kimi təqdim edə və bununla da öz məqsədlərinə çata bilər.* Belə ki, onlayn ünsiyyət quran bəzi insanlar ünsiyyət qurmaqdan istədikləri auditoriya üçün daha cəlbedici olan onlayn identiklik təqdim etmək üçün özlərinin mühüm xüsusiyyətlərini (yaş, etnik, irqi, evlilik statusu, cinsi mənsubiyyət, xarici görünüşü və s.) dəyişə bilər. Bu kimliklərin hər biri kim olduğunu və kim olmaq istədiyini (ən azı müəyyən vaxt çərçivəsində) müəyyən etmək üçün davam edən prosesin bir hissəsidir. Məhz bu səbəbdən Terlou, Lengel və Tomiç kimi tədqiqatçılar “identiklik onlaynı” haqqında danışmağa üstünlük verirlər.

İdentiklik və təsadüfi söhbət

Bəzən məqsədsiz və mənasız görünməsinə baxmayaraq, təsadüfi söhbət əslində yüksək strukturlaşdırılmış, funksional motivasiyalı semantik fəaliyyətdir. Kim olduğumuzu, başqaları ilə necə münasibət qurduğumuzu və dünya haqqında nə düşündüyümüzü davamlı olaraq araşdırmaq üçün təsadüfi söhbət sosial identikliyimizin cinsi, nəsil, sinfi, etnik, irqi, submədəni və qrup mənsubiyyəti kimi aspektlərini müzakirə etmək üçün mühüm linqvistik vasitədir.

Eggin və Sleyd (20) iddia edirlər ki, insanlar təsadüfi söhbətlərdən sadəcə “vaxt öldürmək” üçün deyil, daha çox sosial kimlik haqqında danışmalar aparmaq və şəxslərlərarası münasibətləri müzakirə etmək, aydınlaşdırmaq və genişləndirmək üçün istifadə edirlər (17). *Məsələn, siz nahar etməyə və ya çay içməyə dəvət etdiyiniz çoxdan görmədiyiniz bir tanışınızla onu son dəfə gördüyünüzdən bu günədək həyatınızda nələr baş verdiyini, bundan sonra münasibətlərin nə cür qorunub saxlanılması haqqında söhbət apara bilərsiniz. Başqa bir misal. Çoxdan təqaüdə çıxmış yaşlı birisi mövcud kimliyini digər özü kimi birisi ilə müzakirə edə,*

həmin şəxs və ya şəxslər qrupu ilə aralarındakı münasibətləri davam etdirə bilər.

Adları çəkilən müəlliflərin sözü ilə desək, təsadüfi söhbətin görünən mənasızlığının arxasında onun təmin etdiyi əhəmiyyətli şəxsiyyətlərarası iş gizlədir ki, bu vaxt qarşılıqlı əlaqədə olan şəxslər öz sosial identikliklərini və münasibətlərini həyata keçirir və təsdiqləyirlər. Onların fikrincə, təsadüfi söhbət insanların özünü ən rahat, ən kortəbii və özünə güvənən hiss etdiyi söhbət növüdür. Beləliklə, təsadüfi söhbət Eggins və Sleydə görə “oxşarlıqların təsdiqi ilə” həmrəylik yaradır və “fərqlərin arasıdırılması yolu ilə” müstəqilliyi təsdiq edir (20). *Lakin zənnimizcə, müəlliflər problemə birtərəfli yanaşaraq təsadüfi söhbətin yalnız pozitiv cəhətlərinə diqqət yetirirlər. Məsələn ondadır ki, bu vaxt hər iki tərəf bir-biri üçün naməlum olduqlarından özləri haqqında gerçəklikdən uzaq məlumatlar verə bilər və eləcə də məsuliyyətin azlığından bu məlumatların ciddiliyinə varmaya bilərlər. Bu identiklik formasının müddəti tərəflərin şəxslərarası münasibətlərdə qarşılıqlı etimaddan və söhbətin gələcəkdə davam etdirmə istəyindən asılı olacaqdır. Amma istənilən təsadüfi söhbət təkcə sosial reallığı yenidən qurmur, həm də onu tərəflərin öz istədikləri şəkildə təqdimatına söykənir.*

Başqa sözlə, bütün nitq qarşılıqlı əlaqələrində olduğu kimi, gündəlik söhbətdə də dilin necə istifadə olunması hər iki tərəf arasındakı münasibətdən, onların bir-biri ilə təmasda olma tezliyindən, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqənin dərəcəsi və onların bir-birinə aidiyyət hissindən asılıdır. Biz şifahi və ya yazılı şəkildə ünsiyyət qurarkən başqa insanlara özümüz haqqında nə isə bir şey deyir və onlarla müəyyən şəkildə rəftar edirik. Buradan aydın olur ki, kimlik birgə, ikitərəfli istehsalıdır. Başqa sözlə, o, insanların inersiyası zamanı daim qurduqları və yenidən qurduqları sosial bir mənlkdir.

Nəhayət, təsadüfi söhbətdən bəhs edərkən son olaraq onu göstərə bilərik ki, identiklik “danışıqlar əsasında qurulmuş bir təcrübədir” və burada “kim olduğumuzu həm özümüzü necə hiss etməyimiz, həm də özümüzün başqalarının qavrayışında təcəssümü üsulu ilə müəyyən edirik”. (21, 149)

Deməli, identikliklər həmçinin şifahi və yazılı nitqdən istifadə etməyimizin əsasını təşkil edən ortaqlıq dəyərlər toplusuna, razılaşıdırılmış mədəni anlayışlara və hətta ideologiyalara əsaslanır.

İdentiklik və kontekst

K.Zotzmann və J.Oremanın fikrincə, identiklik fərdi cəmiyyətlə əlaqələndirir və beləliklə, insanların müəyyən icmalara qoşulma və onlardan uzaqlaşma proseslərini, özləri haqqında hansı məlumatları ötürməyə çalışdıqlarını və bu məlumatın öz növbəsində necə rezonans doğurduğunu anlamağa imkan verir (22).

Daha sonra onlar əsaslandırmağa çalışırlar ki, identiklik diskursiv bir hadisə olaraq dil və digər semiotik resurslar vasitəsilə qurulur. O, həm də müəyyən zaman və məkanda, real şəraitdə (onlayn da daxil olmaqla) gerçək hadisələrin nəticəsi kimi çıxış edən maddi bir fenomendir. Başqa sözlə, identiklik müəyyən bir kontekstdə qurulur və qəbul edilir. Bu, insanların fərdiliyini nümayiş etdirdiyi təcəssüm aktlarını (məsələn, moda, kosmetika, yeni avtomobil, avatar vasitələrini və s.) əhatə edir. Lakin fərdlər bu subyektivliyə şəxsi keyfiyyətlərindəki, sosial mövqeləri və müxtəlif dərəcədə tanınmalılığını təmin edən dil, mədəni, sosial, iqtisadi və d. resurslarla və onlara çıxış imkanlarındakı fərqlərlə gəlirlər. Bu kontekstlərə eyni zamanda media, təhsil, siyasət və cəmiyyətin müxtəlif səviyyələrində və müxtəlif sosial sferalarda istehsal olunan və təkrar istehsal olunan sosial qruplar haqqında diskurslar təsir edir. Onlar da, öz növbəsində, müxtəlif yollarla sosial strukturlardan və bölgələrdən təsirlənir və onlara təsir göstərir.

İdentiklik sosial konstruksiya kimi

Qərb feminist tədqiqatçısı Cudit Batler (8) belə maraqlı bir fikir irəli sürür ki, gender kimliyi digər identikliklərdən fərqli olaraq daha çevik konstruksiya və sabit, ortaqlıq xüsusiyyətlər əsasında müəyyən edilə bilməz. O, hesab edir ki, identiklik insanın “malik

olduğu”ndan daha çox onun “etdiyi” və ya “ifa etdiyi” və insanlar arasında xüsusi mübadilələr, diskurslar və qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə yenidən yaradılan bir şeydir. Deyilənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olur ki, sosial reallıq müstəqil bir varlıq kimi mövcud deyil və o, sosial şəkildə qurulur. Deməli, identiklik bir atribut və ya atributlar silsiləsi deyil, proses kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Dil və identiklik

Əgər qarşılıqlı əlaqə hər yerdə mövcuddursa, eyni şeyi dil haqqında da demək olar. İnsanların öz identikliklərini geyim, davranış və ya müəyyən obyektlərin istifadəsi kimi bir çox simvol vasitəsilə çatdırma bildikləri doğru olsa da, identikliyi ifadə etmək və müzakirə etmək üçün yeganə ən vacib simvol sistemi dildir (1).

Kimlik insanların cəlb olunduğu sosial vəziyyətlərin növləri və diskursiv praktikaları ilə əlaqəli olduğundan çoxsaylıdır. Dil istifadəçiləri təkcə digər insanlarla konkret və ya virtual qarşılıqlı əlaqəni əhatə edən linqvistik fəaliyyətlər vasitəsilə öz kimliklərini ifadə etmirlər. Burada diskurslar polifonik kimi görünə və müxtəlif kimlikləri təmsil edən çoxsaylı səs qatlarını özündə ehtiva edə bilər.

İnsanların bir-biri ilə ünsiyyəti məlumat mübadiləsi, tapşırıqların yerinə yetirilməsi, hiss və emosiyaların ifadə edilməsi və d. göstəricilər üzərində qurulur (məsələn, bir-birimizə necə insanlar olduğumuz haqqında məlumatı çatdırmaq, etik və əxlaqi məsələlərlə bağlı mövqeyimizi bildirmək və s.). Dilimizdən öz obrazlarımızı çatdırmaq üçün istifadə etdiyimiz kimi, başqalarını tanımaq, insanları kateqoriyalara ayırmaq və mühakimə etmək, oxşar cəhətlərimizi bildirərək onlarla uyğunlaşmaq və ya fərqliliklərimizi vurğulayaraq onlardan uzaqlaşmaq üçün də istifadə edirik. Bu və bir çox başqa aspektlərdə dil və diskurs kimliklərin qurulmasında mərkəzi rol oynayır.

Sosiolinqvistlər Ekert, Rikford, Auer və b. (12) nitq üslublarının diskursda müxtəlif mənliliklərin və səslərin təqdimatı üçün strategiyalar təmin etdiyini vurğulayırlar. *Məsələn, onlar ABŞ-in respublikaçılar partiyasının üzvü, Alyaska ştatının qubernatoru Sara Peylinin çıxışları zamanı onun dil seçimlərini təhlil edərkən belə bir nəticə çıxarırlar ki, onun nitq üslubu və danışmaq tərzində sosial kateqoriyalar və kontestlər arasında ardıcıl assosiasiyalar yaradılır. Deməli, bunlardan istifadə etməklə insanlar fərqli kimliklər təqdim edə bilərlər.*

Beləliklə, sosiolinqvistik hadisələrin öyrənilməsi üçün vacib bir yer kimi qarşılıqlı əlaqəyə diqqət yetirən tədqiqatçılar insanların identikliyi müəyyən etmək üçün hansı kateqoriyalardan istifadə edildiyini, hansı kontekstlərdə onların necə müzakirə edildiyini və insanlar üçün bunların nə demək olduğunu başa düşməyin vacibliyini vurğulayırlar.

Ziqmunt Bauman dil və identiklik haqqında danışarkən göstərir ki, identiklik – bir linqvistik konstruksiya. O, insanın aktivliyini göstərməyə çalışır və “performans” anlayışından istifadə edir. Onun fikrincə, linqvistik hərəkətlər identikliyin formalaşdırılması üçün lokus (yer, məkan) olaraq mühüm əhəmiyyət daşıyırlar. Bununla belə, Bauman “performativ nümayiş” haqqında danışmağa davam edir və bununla da yalnız “görünən” və ya performans vasitəsilə təmsil olunan xarici reallığı qeyd edir. (Bauman 4,3) Onun istifadə etdiyi başqa bir anlayış, şəxsiyyətin tamamilə konstruksiya olduğuna dair fərziyyəni bir daha alt-üst edən “indeks” (‘indexical’) terminidir. Digər nümunələrə baxsaq görərik ki, hətta Devis və Harredə (7) də bu çətdirici terminlərdən bəziləri təqdim edilir. Onlar şəxsiyyətin konstruksiyası prosesinin ardıcıl mərhələlərini təsvir edərək aşağıdakıları göstərirlər:

1. Bəzi insanları əhatə edən və digərlərini istisna edən kateqoriyaların öyrənilməsi, məsələn: kişi/qadın, ata/qız;

2. Mənalı müxtəlif kateqoriyalara bölündüyü müxtəlif diskursiv təcrübələrdə iştirak. Bunlara müxtəlif süjet nöqtələrinin inkişaf etdirildiyi hekayə xətləri də daxildir (7,47).

Buradan belə çıxır ki, kimlik konstruksiyasının əvvəlcədən mövcud olan kateqoriyalara mənalı verməsi müəyyən mənada çətinlik yaradır, kateqoriyaların əvvəlcədən mövcudluğu

yalnız fərdin nöqteyi-nəzərindən doğrudur və kateqoriyalar hələ də kollektiv baxımdan əvvəlki diskursiv təcrübələrlə qurulur.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan bir sıra ziddiyyətli fikirlər göstərir ki, elmi ədəbiyyatda kimliklə bağlı hansı və nə qədər sosial reallıqların dəqiq qurulduğu və diskursdan kənarda müstəqil olaraq mövcud olan kateqoriya növlərinin mövcud olub-olmaması ilə bağlı hələ də əhəmiyyətli dərəcədə qarışıqlıq qalmaqdadır.

Nəticə

Beləliklə, identiklik sosial elmlərdə insanların özlərini və başqalarını müəyyən etmək ehtiyacını əks etdirən spesifik mənsubiyyət hissini təsvir etmək üçün istifadə olunan bir anlayışdır.

İnsanın hər biri müxtəlif vaxtlarda daha vacib ola bilən bir neçə identikliyi ola bilər. İnsanların öz identikliklərini ifadə etmə üsullarına onların dildən necə istifadə etmələri və insanlarla münasibəti daxildir. Bununla belə, identikliklər təbii olmayıb əsasən diskursun istifadəsi ilə yaranır.

Poststrukturalist yanaşmaya görə, identiklik fərdin səciyyəsi və ya sosial qarşılıqlı təsir nəticəsində yaranan, şüurda və ya xüsusi sosial davranışda təzahür edən, bir şəxsə və ya qrupa bağlı fenomen kimi nəzərdən keçirilə bilər. Burada identikliyə bir proses kimi baxılır onun dil, daha doğrusu, diskurs vasitəsilə baş verdiyi və ya formalaşması iddia edilir.

Bəzən məqsədsiz və mənasız görünməsinə baxmayaraq, təsadüfi söhbət əslində yüksək strukturlaşdırılmış, funksional motivasiyalı semantik fəaliyyətdir. Kim olduğumuzu, başqaları ilə necə münasibət qurduğumuzu və dünya haqqında nə düşündüyümüzü davamlı olaraq araşdırmaq üçün təsadüfi söhbət sosial identikliyimizin müxtəlif aspektlərini müzakirə etmək üçün mühüm linqvistik vasitədir. Buradan aydın olur ki, kimlik birgə, ikitərəfli istehsaldır. Başqa sözlə, o, insanların ineraksiyası zamanı daim qurduqları və yenidən qurduqları sosial bir mənlidir.

İdentiklik müəyyən bir kontekstdə qurulur və qəbul edilir. Bu kontekstlərə eyni zamanda media, təhsil, siyasət və cəmiyyətin müxtəlif səviyyələrində və müxtəlif sosial sferalarda istehsal olunan və təkrar istehsal olunan sosial qruplar haqqında diskurslar təsir edir. Onlar da, öz növbəsində, müxtəlif yollarla sosial strukturlardan və bölgələrdən təsirlənir və onlara təsir göstərirlər.

Əgər qarşılıqlı əlaqə hər yerdə mövcuddursa, eyni şeyi dil haqqında da demək olar. İnsanların öz identikliklərini geyim, davranış və ya müəyyən obyektlərin istifadəsi kimi bir çox simvol vasitəsilə çatdırıla bildikləri doğru olsa da, identikliyi ifadə etmək və müzakirə etmək üçün yeganə ən vacib simvol sistemi dildir.

Ədəbiyyat

1. Anna de Fina. Discourse and identity construction. February 2011. In book: handbook of identity theory and research (pp.177-199), p. 265.
2. Baggioni, Daniel & J.-M. Kasbarian. (1996). La production de l'identité dans les situations de francophonie en contact. In: D. de Robillard & M. Beniamino (eds.), Le français dans l'espace francophone. Paris: Honoré Champion Editeur, pp. 855-869.
3. Bauman, R. and Sherzer, J. (1974). Explorations in the ethnography of speaking. Cambridge: Cambridge University Press
4. Bauman, Z. (2005) Work, Consumerism and the New Poor. London: Open University Press.
5. Baxter, J. (in Karin Zotzmann and John P. O'Regan. Critical Discourse Analysis and Identity). (2016). Positioning language and identity: poststructuralist perspectives, in S. Preece (ed.) The Routledge handbook of language and identity. Abingdon: Routledge.

6. Blommaert, J., (2007) 'Orders of Indexicality and Policentricity', in Sociolinguistics and discourse analysis. Orders of indexicality and policentricity, Journal of Multicultural Discourse 2: 115-130
7. Bronwyn, Davies & Harré, Rom. 1990. Positioning: The discursive production of selves. Journal for the Theory of Social Behaviour 20(1).43- 63.
8. Butler, J. (1999). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York and London: Routledge
9. Derrida, J. (1978). Writing and Difference. Chicago: University of Chicago.
10. Djité, Paulin G. (2006). Shifts in linguistic identities in a global world. Language Problems & Language Planning 30(1).1-20.
11. Duszak, Anna. (2002). Us and others: an introduction. In: A. Duszak (ed.), Us and Others. Social identities across languages, discourses, and cultures. Amsterdam: Benjamins, pp. 1-28.
12. Eckert, P. and Rickford, J. R. (eds.) (2001). Style and Sociolinguistic Variation. Cambridge: Cambridge University Press
13. Erikson, E. (1980) Identity and the Life Cycle. New York/London: Norton.
14. Foucault, M. (1977) Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Trans. Alan Sheridan, London: Allen Lane
15. Geschiere, Peter & Birgit Meyer. (1998). Globalization and Identity: dialectics of flow and closure. Introduction. Development and change 29.601-615.
16. Giddens, Anthony. (1991). Modernity and Self-Identity. Self and Society in late modern age. Cambridge: Polity Press.
17. Introduction to Systemic Functional Linguistics: 2nd Edition. Suzanne Eggins - 2004 M01 1 - 404 pages.
18. Kroskirty, Paul V. (1999). Identity. Journal of Linguistic Anthropology 9(1-2).111- 114.
19. Lyotard, J.-F. (1984). The postmodern condition: a report on knowledge. Manchester: Manchester University Press.
20. Suzanne Eggins, Diana Slade. (2004). Equinox Publishing Ltd. 333 pages.
21. Wenger, Etienne (1998) Communities of practice: learning, meaning, and identity. Cambridge University Press.
22. Zotzmann Karin, O'Regan John. Critical Discourse Analysis and Identity. February 2016. In book: The Routledge Handbook of Language and Identity Publisher: Routledge Editors: Preece.
23. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/identity?q=identity>

Мухтар Набили

ИДЕНТИЧНОСТЬ И ДИСКУРС

Резюме

В статье рассматривается соотношение идентичности и дискурса, изучаются вопросы полиидентичности, постструктуралистского подхода к идентичности, связи между идентичностью и случайным разговором, с которым мы всегда сталкиваемся и который на первый взгляд кажется простым, установление и принятие идентичности в определенном контексте, его значение как социальной конструкции, наиболее важное для выражения и обсуждения идентичности, а также роль языка как символической системы. Показано, что понятие идентичности вышло на первый план в академических исследованиях и дискуссиях в тот момент, когда в современном мире обострились социально-экономические и политические проблемы, а человек находится в глубоком кризисе, и это важно для понимания социально-экономических и культурно-политических процессов, происходящих как в современном мире, так и в Азербайджане.

Цель: Уточнить понятия идентичности и дискурса и изучить различные аспекты их взаимоотношений.

Методология: В статье изучаются отдельные аспекты современного состояния изучения проблем идентичности и дискурса с использованием таких общенаучных методов исследования, как индуктивный и дедуктивный, анализ и синтез, а также системного подхода, включая возможности приобретения новых знаний в этом направлении.

Научная новизна: У человека может быть несколько идентичностей, каждая из которых может быть более важной в разное время. Идентичность можно рассматривать как явление, связанное с человеком или группой, проявляющееся в сознании или конкретном социальном поведении, возникающее в результате характера человека или социального взаимодействия. Непринужденная беседа является важным лингвистическим инструментом для обсуждения различных аспектов нашей социальной идентичности. Идентичность конструируется и воспринимается в определенном контексте.

Ключевые слова: идентичность, социальная идентичность, дискурс, язык, контекст

Mukhtar Nabili

IDENTITY AND DISCOURSE

Summary

This article examines the relationship between identity and discourse, exploring the issues of polyidentity, the poststructuralist approach to identity, the relationship between identity and the casual conversation we always encounter and which at first glance seems straightforward, the establishment and acceptance of identity in a particular context, its significance as a social construct that is most important for expressing and discussing identity, and the role of language as a symbolic system. It is shown that the concept of identity has come to the forefront of academic research and discussions at a time when socio-economic and political problems have become more acute in the modern world and the human being is in deep crisis, and this is important for understanding the socio-economic and cultural-political processes taking place both in the modern world and in Azerbaijan.

Purpose: To clarify the concepts of identity and discourse and to study various aspects of their relationship.

Methodology: The article studies some aspects of the current state of the art of studying the problems of identity and discourse using such general scientific research methods as inductive and deductive, analysis and synthesis, as well as the systemic approach, including the possibilities of acquiring new knowledge in this direction.

Scientific novelty: A person may have several identities, each of which may be more important at different times. Identity can be seen as a phenomenon associated with a person or group, manifested in consciousness or specific social behavior, resulting from a person's character or social interaction. Casual conversation is an important linguistic tool for discussing various aspects of our social identity. Identity is constructed and perceived in a particular context.

Keywords: identity, social identity, discourse, language, context